

12. *et-Târîhu'l-Endelüsî min hilâlî'n-nuşûş* (Dârülbeyzâ 1412/1991). Çeşitli kaynaklardan Endülüs İslâm tarihinde siyasî, ekonomik ve sosyal olaylarla ilgili seçme metinleri ihtiva eden bu çalışma diğer bazı müelliflerle birlikte yapılmıştır. 13. *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥṭûṭi'l-Mağribî* (I-IV, Beyrut 1999). Mağrib'de başta mushaf-ı şerif olmak üzere *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, *eş-Şifâ*, mevlidler, methiyeler ve diğer çeşitli kitaplarla ilgili yazmaları, kütüphaneler ve katalogları, çeşitli konularla ilgili belgeler hakkında bilgi ve metinleri ihtiva eder. Büyük ölçüde yayımlanmış makalelerine dayanan eserin sonunda müellifin otobiyografisi yer alır.

İbnü'l-Yemânî diye tanınan Hasan b. Tayyib el-Hazrecî el-Miknâsî'nin *et-Tenbihü'l-mu'rib 'ammâ 'aleyhi'l-ân ḥâlû'l-Mağrib* adlı eserini neşreden Menûnî (Rabat 1994) ansiklopedik şahsiyetini yansıtan Mağrib tarihine, ilim ve kültür hayatına dair çok sayıda makale ve tebliğ kaleme almıştır. Bunlar arasında Fas eğitim tarihi ve kurumları, mushaf-ı şerif, *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, *eş-Şifâ*, Kur'an ilimleri ve hadis yazmaları, Arap yazısı, na't-ı şerifler üzerine yaptığı hacimli çalışmalar yanında Fas'taki kütüphaneler ve katalogları ile tanınmış bazı şahsiyetlerin biyografileri önemli yer tutar (çalışmalarının bir listesi için bk. *Ḳabes*, IV, 1439-1462).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed el-Menûnî, *Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥṭûṭi'l-Mağribî*, Beyrut 1999, IV, 1407-1464; Ömer Efâ, "A'mâlü'l-üstâz Muḥammed el-Menûnî fî mecâlî't-türâṣi'l-maḥṭûṭ", a.e., IV, 1465-1471; Abdullah b. Abbas el-Cerârî, *et-Te'lif ve nehḍatühû bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-îşrin*, Rabat 1406/1985, s. 261-264; Muhammed Mes'ûd Cübrân, "el-Faḳihü'l-mü'erriḥ Muḥammed b. 'Abdilhâdî el-Menûnî fî mesîreti ḥayâtihi ve tabâ'i'i âṣârihi", *el-Menâhil* (nşr. Vizâretü's-sekâfeti'l-Mağribiyye), sy. 56, Rabat, ts., s. 255 vd.; *el-Miškât* (Menûnî özel sayısı), sy. 34-35, Vücd 2001; "el-Menûnî bi-kalemihî", *MMMA* (Kahire), XLV/2 (1422/2001), s. 117-187 (*Ḳabes min 'atâ'i'l-maḥṭûṭi'l-Mağribî* adlı eserindeki otobiyografisinin tekrar neşridir); *Da'vetû'l-haḳ* (nşr. Vizâretü'l-evkāfi'l-Mağribiyye), sy. 370-371, Rabat 2002-2003.

AHMET ÖZEL

MENZİL

(المنزل)

Süreklilik kazanmış hal veya sülûkün mertebeleri anlamındaki makam teriminin derecelerini ifade eden tasavvuf terimi (bk. MAKAM).

MENZİL

(منزل)

Osmanlı Devleti'nde resmî haberleşmeyi sağlayan posta teşkilâtı ve ordunun konaklama noktaları için kullanılan bir terim.

Sözlükte "inmek, konaklamak, misafir olmak" anlamındaki nüzûl kökünden türemiş bir mekân ismi olan menzil "ev, konak; iki konak arası, bir konak yol; posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal" mânalarına gelir. Osmanlı Devleti'nde daha çok resmî haberleşmeyi sağlayan posta teşkilâtını ifade eder. Ulakların, postacıların bulunduğu yere *ça-parhâne* de denmiş ve bu tabir Farsça'ya geçerek "postahane" karşılığında kullanılmıştır. Ortaçağ İslâm ve Türk devletlerinde berîd, Moğollar ve İlhanlılar'da yam adı altında görülen haberleşme teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nde her ikisinden de faydalanılmak suretiyle tesis edilmiş olan menzil teşkilâtı ile yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde haberleşme ilk önce ulaklarla ve ulak hükmü yoluyla sağlanıyordu. Ulaklar ihtiyaçları halinde hayvanlara el koyabilir, geçtikleri yerlerde hayvanlarının ve kendilerinin iâşesi temin edilirdi. Hareket serbestliği olan ulakların ellerindeki ulak hükmünü kullanarak halka eziyet etmeleri üzerine Kanûnî Sultan Süleyman döneminde 946'da (1539) Vezîriâzam Lutfi Paşa menzil sistemini yeni baştan teşkilâtlandırdı. Belirli noktalarda menzil adıyla konaklama istasyonları kurulup çevre ahalisi de menzilci tayin edilerek yeni bir haberleşme sistemi oluşturuldu. Ülkenin her tarafına ulaşan yolların merkezi İstanbul olup Anadolu ve Rumeli yönlerinde üç ana kola ayrılırdı. Bu ana kollar da birbirine tâli yollarla bağlanırdı.

Devlet tarafından bir yerin menzil tayin edilebilmesi için normal zamanlarda ulakların sıkıntı çekmemesi ve seri haberleşmeyi önleyecek derecede iki menzil arasının birbirine uzak mesafede bulunması rol oynardı. Ayrıca sefer esnasında ordunun dinlenmesi ve iâşe akışının kolayca yapılabilmesi, menzil noktalarının tesbitinde belirleyici olurdu. Konaklama noktaları birbirine eşit uzaklıklarda olmayıp her bir menzil coğrafi şartlara, emniyetin ve menzil ihtiyaçlarının sağlanabileceği yerlere göre değişik mesafelerde kurulmuştu. Menziller, ana ve tâli yollar üzerinde haberin çabucak yerine ulaşırı-

labilmesi için üç saatten yirmi sekiz saate kadar olan mesafelerde tesis edilmiştir. Doğrudan menzil tayin edilmeyen, fakat ulakların uğramak zorunda kaldıkları mahallerde ahalinin ulaşın ihtiyacını karşılamak zorunluluğu vardı.

Menziller, başlangıçta eyaletlerin durumu ile serhadlerde elde edilen bilgileri devlet merkezine bildirmek ve hükümetin emirlerini gereken yerlere ulaştırmak için kurulmuştu. Daha sonraları ordunun sefer esnasında iâşesinin temini, özel haberleşmeler, şehirler arasında irtibatın ve nakliyenin sağlanması gibi amaçlara da yönelmiştir.

Fonksiyonları içerisinde en önemlisi askerî gaye için kullanılmaları olan menziller ordunun sevk ve iâşesinin temini gibi konularda önemli rol oynamıştır. Sürekli savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti'nde menziller, orduların yiyeceğinin temini hususunu ana unsur olduğu gibi merkezle olan haberleşmenin sağlanmasında da önemli bir yere sahiptir. Osmanlı ordusu sefere çıkmadan önce konaklayacağı yerler tesbit edilir ve oraların kadılarına gönderilen emirle belirtilen malzeme ve yiyeceklerin menzillere getirilmesi istenirdi. Ancak ordunun sefer esnasında kullandığı yol ve konaklarla ana yollar üzerindeki menziller genelde birbirinden farklı olurdu. Bunda büyük ihtimalle haberleşme menzillerinin çoğunlukla yerleşim alanlarında bulunması, bu yerleşim yerlerinin gerek su bakımından gerekse coğrafi yönden büyük orduların konaklamasına müsait olmaması rol oynamıştır.

Yabancı devlet elçileri Osmanlı ülkesine girdikten sonra menzillerde konaklayabilirlerdi. Bu durumda masraflar devlet tarafından ödenirdi. Osmanlı elçilerinin yabancı ülkelere gidişinde de menzillerdeki giderleri menzilciler tarafından karşılanır ve bu masraflar menzilcilerin vergilerinden düşülürdü. Devlet ileri gelenleri ve devlet tarafından bir görevle gönderilen memurlar da menzillerden yararlanırdı. Zaman zaman menziller özel haberleşmeler için kullanılmış olsa da aslında bu yasaktı. Sivil haberleşme genellikle kervanlar aracılığıyla gerçekleştirilirdi.

Menziller defterdarlık kalemlerinden mevkufat kaleminde yer alan menzil halifelğine bağlı idi. Bütün menzillerin denetimi ve malî sorumluluğu menzil halifelğine aitti. Menzillerle ilgili meseleler mevkufat defterlerine bakılarak karara bağlanır ve ona göre hareket edilirdi. Bir

yerin menzil olup olmaması, kaç beygiri bulunması gerektiği, menzilci tayin edilen ahalinin mükellefiyetleri mevkufat defterlerine kaydedilmişti.

Buraların sevk ve idaresi menzil emini adı verilen görevli tarafından yapılırdı. Menzil eminleri menzilin bulunduğu kazanın âyanı, kadısı veya nâibi, bazan da kale muhafızlarının arzı ve merkezin tasdikıyla tayin edilirdi. Menzilci sayısı ihtiyaca göre birden fazla olabilirdi. Bazı menzillerde ise menzilin bulunduğu köy veya kasaba ahalisi doğrudan menzilci olmuştur. Menzilci tayin edilen ahali hizmetlerine karşılık avâız ve nüzûl vergilerinden muaf tutulurdu. Bunlara “menzilkeş” (menzili çekip çeviren) veya “menzilci” adı verilirdi. Menzillerde menzil emininin yanı sıra menzil kethüdâsı, ahır kethüdâsı, seyis, odacı, sürücü, aşçı gibi hizmetliler de bulunurdu.

Menzil hizmeti veren palanga ve kalelerde ise genellikle palanga zâbitleri, dizdarları ve ağaları menzilci olarak görevlendirilmişti. Menzilin usulüne göre işletilmediğini, odaların ve eşyaların temizliği gibi hususlar menzillerin bulunduğu kaza kadıları, nâibleri ve muhtesibleri tarafından kontrol edilirdi. XVIII. yüzyılda bu kontrol işlemi, devlet tarafından görevlendirilerek menzillere nizam vermek üzere gönderilen mübâşirler vasıtasıyla yapılmıştı. Bir menzil aynı zamanda derbend fonksiyonunu da yerine getirdiği takdirde menzilciler derbendcilik görevini de yaparlardı.

Yüksek rakamlara ulaşan menzil masraflarının bir kısmı devlet hazinesinden, bir kısmı ulak ücretlerinden, bir kısmı da menzilci tayin edilen ahalinin avâız ve nüzûllerinden karşılanırdı. Bazan da bir mukâtaa veya gümrükten sağlanırdı. Bunların yeterli olmadığı zamanlarda ve özellikle savaş durumunda “imdâdiyye” adı altında menzile yardım olarak vergi toplanırdı.

Bu konaklama noktalarında yolun kulanılma durumuna göre haber getirip götüren ulakların faydalanması için beygir beslenirdi. Menzillerdeki her at için ortalama 147,5 kuruş (17.700 akçe) masraf yapılmaktaydı. Bu masraf sefer esnasında iki kat artardı. 1124'te (1712) menzille ilgili masrafların toplamı 244.028,5 kuruştı. Savaş zamanlarında her menzildeki at sayısı ihtiyaç ölçüsünde arttırılırdı.

Haberleşmeyi sağlayan ulakların vasıtaları genellikle beygir olmakla birlikte

ellerinde tuğralı emir olanlara araba da verilirdi. Ulakların iffet sahibi, namuslu, ata binmeye ve yol meşakkatine tahammüllü olmasının yanında uzun süre vezirlerin dairelerinde hizmet etmiş tecrübeli kimselerden seçilmesine dikkat edilirdi. I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) bu iş için Tataran Ocağı teşkil edilmişti.

Normal zamanlarda gönderilen âdi türden bir haberi her menzil arasında bir ulak diğer menzile ulaştırırken çok önemli ve gizli haberlerde tek ulak kullanılarak çıkış yerinden varış yerine kadar haber tek ulakla götürülürdü. Bu ulaklar hususi emirle giden ulaklardı.

Menzil teşkilâtı uzun süre işlevini sürdürdü. Viyana bozgunundan sonraki kargaşa döneminde 1102'de (1691) menzil sisteminde yeni bir düzenlemeye gidildi. Ancak devam eden savaşın baskısıyla sistem yine çöküşün eşiğine geldi ve 1108'de (1697) menziller yeniden teşkilâtlandırıldı. Bu düzenleme ile menzillerin sevk ve idaresinde değişiklikler yapıldı. Görevli ulaklara “in'âm hükmü” adıyla bir berat verilip her uğrayacağı menzilden ne kadar beygir alacağı belirtilerek menzilcilerden alınan beygir karşılığı saat başına 10 akçe ödenmesi kararlaştırıldı. Menzilcilerin ağır vergi yükü sebebiyle bulundukları yerleri terketmeleri yüzünden menzillerin görevlerini yapamaz duruma gelmesi üzerine XVIII. yüzyılda yeni bir düzenleme yapılarak bütün menziller kiraya verildi. Menzillerde kira usulünün asıl uygulaması ise 1191'den (1777) itibaren oldu. Bu uygulama sırasında menzilin idaresi menzil emini yerine aynı vazifeleri yapan ve kiracıbaşı adını taşıyan bir kişinin uhdesine bırakılmıştı. Buna göre menzillerden kira ile menzil beygiri alınacak, gerek ulak gerekse devletin memurları aldıkları beygirin ücretini nakden kiracıbaşına vereceklerdi. Menzile inen ulakların yem ve yiyecekleri ise uygun ücretle kendi keselerinden ödenecekti. Menziller ilk defa III. Selim zamanında (1789-1807) vakıf geliri olarak da kaydedilmişti.

Menzil teşkilâtının iyi işlememesi ve ortaya çıkan aksaklıklar üzerine birçok defa ıslahı hususunda düzenlemeler yapıldı. Bunda sık sık yapılan seferlerin yanı sıra ulakların ve menzilcilerin suistimalleri de rol oynamıştır. Ulakların, ellerindeki hükümlerin üzerinde değişiklik yaparak veya tarihsiz ulak hükmü kullanarak birden fazla seyahat gerçekleştirmeleri menzil teşkilâtına büyük bir darbe

vermişti. Ulaklar sahtekârlık yaparak aldıkları beygirlerle tüccarların mallarını taşıyorlardı. Yük hayvanı olmayan beygirlerin çoğu bu yüzden telef olmakta ve mükellefiyetlerini yerine getiremeyen menzilciler yerlerini bırakmaları sonucunda menziller boş kalmaktaydı. Menzilcilerin menzil nizamına ve prensiplerine uymamaları da menzil teşkilâtının bozulmasına yol açan önemli etkenlerdendi.

Menziller bir süre de iltizama verilerek idare edilmişti. Menzilhâneler sancak idarecileri tarafından kadı, âyan, müftü ve diğer eşraftan kimselerin uygun gördüğü, çoğunlukla şehrin ileri gelenlerinden birine bir yıl süreyle iltizama veriliyordu. Menzilin bir yıllık masrafı bölge halkı tarafından vergi olarak iki taksitle menzilci seçilene ödenirdi. Ancak menzilciler için önceden belirlenmiş masrafların dışında menzil îanesi, menzilciye ikramiye veya menzilin telefon olan beygirlerinin bahası gibi adlarla başka paralar istenmesi sürekli olarak şikâyet sebepleri oluyordu. Bunun üzerine Sadrazam Galib Paşa zamanında bütün menzillerde kira yöntemi bir defa daha uygulandı. 1824-1829 yılları arasında kiraya verilen menziller bir bakıma özelleştirilmişti. Çözüm için yapılan ıslah çalışmalarının neticesiz kalması yüzünden menziller arzu edilen ölçüde hizmet veremeyecek hale geldi ve 1834'te posta sistemine geçilmesi amacıyla bir teşebbüs yapıldı. Araba ile haberleşmenin sağlanması için yapılan posta yolu bozulunca tekrar eski sisteme dönüldü. Ancak 1839'da posta teşkilâtı kurularak menzil sistemi tamamen yürürlükten kaldırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

- Lutfi Paşa, *Tarih* (Âli Bey), İstanbul 1341, s. 371-384; Şekip Eskin, *Türk Posta Tarihi*, Ankara 1942; Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Koluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946; *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İşe Menzilleri* (haz. Rıza Bozkurt), Ankara 1966; Nesimi Yazıcı, “Posta Nezâreti'nin Kuruluşu”, *Çağını Yakalayan Osmanlı* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu – Mustafa Kaçar), İstanbul 1995, s. 23-43; Aysıl Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta-Menzil-Derbent Teşkilâtları”, *Prof. Doğan Kuban'a Armağan* (haz. Zeynep Ahunbay v.dğr.), İstanbul 1996, s. 25-38; C. Heywood, “The Via Egnatia in the Ottoman Period: The Menzilhanes of the Sol Kol in the Late 17th/Early 18th Century”, *The Via Egnatia Under Ottoman Rule: 1380-1699* (ed. E. Zachariadou), Crete 1996, s. 129-144; a.mlf., “Some Turkish Archival Sources for the History of the Menzilhane Network in Rumeli During the Eighteenth Century”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V, İstanbul 1976-77, s. 39-56; a.mlf., “Two Firmans of Mustafa II on the Reorganisation of the Ottoman Courier

System (1108/1696)", AOH, LIV/4 (2001), s. 485-496; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi*, Ankara 2002; a.m.f., "Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osm.Ar.*, II (1981), s. 123-132; Sema Altunhan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, Ankara 2002, X, 913-919; Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", a.e., X, 920-926; Hüdaî Şentürk, "Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bakış", a.e., XIV, 446-461; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu", *DTCFD*, XXVIII/3-4 (1970), s. 339-368; Musa Çadırcı, "Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhaneler ve Kıracıbaşıklık", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1359-1366; İbrahim Harekât, "Berîd", *DİA*, V, 498-500.

YUSUF HALAÇOĞLU

MENZİLE BEYNE'İ-MENZİLETEYN

(المنزلة بين المنزلتين)

Mu'tezile'nin
beş inanç esasından biri.

Sözlükte "iki konum (mekân, derece) arasında üçüncü bir konum" anlamına gelen *el-menzile beyne'l-menzileteyn* tabiri, Mu'tezile anlayışında imanla küfür arasında yer alan fîsk konumunu ifade eder. Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kişi, imandan çıkmakla birlikte inanç esaslarını inkâr etmediğinden küfre girmeyip fîsk statüsünde bulunur. Bu kişi, işlediği büyük günahattan tövbe etmeden öldüğü takdirde küfür konumuna geçip ebediyen cehennemde kalır, ancak azabı kâfirlerinin hafif olur. Mu'tezile kelâmcıların bu görüşü, mürtekeb-i kebîreyi kâfir sayan Hâricîler'le onu mümin kabul eden Mürcie arasında farklı bir anlayışı temsil eder.

Ebû'l-Kâsım el-Belhî el-Kâ'bî, kendilerine Mu'tezile adının verilmesini el-menzile beyne'l-menzileteyn esasıyla irtibatlandırır ve büyük günah işleyen kimsenin Hâricîler'ce fâsık-kâfir, Mürcie tarafından fâsık-mümin sayılması karşısında her ikisinden de ayrıldıklarını, ihtilâf edilen nitelemeleri terk ederek ittifak edilen fâsık teriminde karar kıldıklarını ve bundan dolayı Mu'tezile diye anıldıklarını kaydeder (*Ẓikrû'l-Mu'tezile*, s. 115). Kâdî Abdülcebâr da Mu'tezile'nin övgü ve ikram olsun diye değil kâfirlerden ayırmak amacıyla fâsıklara dünyada müslüman muamelesi yaptığını, tövbe ettikleri takdirde âhirette mümin muamelesi göreceklerini söyler (*Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 137-138). Yine Kâdî Abdülcebâr, peygamberlerin teori

ve pratikle ilgili olmak üzere getirdikleri hükümlerin her ikisinde de usul ve fûrûa ilişkin kuralların bulunduğunu belirtir ve usule dair hükümlerin "el-esmâ ve'l-ahkâm" çerçevesine girdiğini kaydeder. Mükellefler bu esaslar çerçevesinde kâfir, fâsık ve mümin gruplarına ayrılır. Mümin övülmeye lâyık görülürken fâsık dinî bakımdan yerilmeyi hak eder, dolayısıyla ikisi aynı kavramla ifade edilemez (*el-Muhtaşar*, s. 243-247). Âhirette kâfirlerle fâsıklar arasındaki ceza derecelendirmesi peygamberlerle diğer müminler arasındaki mükâfat farkına benzer. Müminlerin mükâfatı peygamberlere nisbetle daha küçük olduğu gibi fâsıkların cezası da kâfirlere nisbetle daha hafif olacaktır (*Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 139, 701).

Kelâm tarihinde el-menzile beyne'l-menzileteyn görüşünü ilk defa ortaya atan kişinin Vâsıl b. Atâ olduğu kabul edilir. Vâsıl b. Atâ, büyük günah işleyen münâfık olduğunu söyleyen Hasan-ı Basrî'ye karşı çıkmış ve onun meclisini terketmiştir. Bu telakki Vâsıl'ın dinî düşüncesinde merkezî bir konuma sahiptir. Bu yaklaşımı ile mezhepler arasında ortak bir noktayı yakalamayı hedefleyen Vâsıl b. Atâ, söz konusu görüşünü siyâsî alana da uygulayarak Ali b. Ebû Tâlib ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasında çıkan savaşta taraflardan birinin hatalı olduğunu, fakat bunun bilinmeyeceğini, haklarında hüküm vermeden konuyu Allah'a havale etmenin gerektiğini söylemiş, bu suretle hem Ali'yi hem muhaliflerini tekfir eden Hâricîler'den ayrılmış, her iki grubu da mümin sayan Mürcie ile Ali karşıtlarının fâsık olduklarını iddia eden Şia arasında orta bir yol tutmuştur. Mu'tezile âlimleri genelde onun bu görüşünü benimsemiş, ancak Amr b. Ubeyd kendisine muhalefet etmiştir (Ali Sâmî en-Neşşâr, I, 388-391; ayrıca bk. İbnü'l-Murtazâ, *el-Münve ve'l-emel*, s. 38-41). Vâsıl b. Atâ'nın öğrencisi olan Zeyd b. Ali de görüşlerinin çoğunu kendisinden almış olmasına rağmen el-menzile konusunda hocasından ayrılmıştır (Kâdî Abdülcebâr, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 239; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 33).

Mu'tezile âlimleri, el-menzile beyne'l-menzileteyn esasını dinî bir mesele kabul ettikleri için onu daha çok naklî yönden temellendirmeye çalışmışlardır. Meselâ Câhiz konuyu orta yolu emreden âyetlerle ve aynı meâldeki hadislerle temellendirir (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 173). Kâdî Abdülcebâr, Allah'a ve Resulü'ne isyan eden ve

Allah'ın koyduğu sınırları aşanların ebediyen cehennemde kalacağını (en-Nisâ 4/14), bir mümini kasten öldürenin cezasının da aynı olduğunu (en-Nisâ 4/93), ilâhî lânetin yalancılar üzerine olduğunu (en-Nûr 24/6-7) bildiren âyetlerin yanı sıra Hz. Ali'nin kendisine isyan eden Hâricîler ile Muâviye taraftarlarını kâfir değil "bâgî" sayan tutumuna, ayrıca sahâbe ve tâbiînin bu yöndeki görüş ve uygulamalarına dayandırır (*Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 140, 712-714). İbnü'r-Râvendî, icmâ iddialarının aksini savunarak Vâsıl b. Atâ ve onu takip edenlerin el-menzile görüşü ile bu konudaki icmân dışına çıktıklarını söyler ve onları eleştirir (Hayyât, s. 237). Kâdî Abdülcebâr da bazı sevaplarla bazı günahlara benzerlerinden daha çok mükâfat veya ceza takdir edilmesi gibi el-menzile ilkesine ilişkin hususları akılla kavramanın mümkün olmadığını belirtir ve şöyle bir örnek verir: Eğer bize kalsaydı fakire 1 dirhem vermenin sevabının kelim-i şehâdetten, içki içme cezasının da onu helâl görmekten daha fazla olması gerektiğine hükmederdik (*Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 138; *el-Muhtaşar*, s. 243).

Kâ'bî, mümin ve kâfir kavramlarının mutlak ve mukayyet gibi ayrımlara tâbi tutularak farklı sonuçlar çıkarılabileceğini söyler. Bu anlayışa bağlı olarak fâsık kelimisine mukayyet mümin anlamını yükler ve bunun cennetin Allah'a ve Resulü'ne inananlar için hazırlandığını bildiren âyetin (el-Hadîd 57/21) kapsamına girdiğini belirtir. Buna karşı Kâdî Abdülcebâr mümin teriminin dinde tek anlamının bulunduğunu ifade eder ve Kâ'bî'nin görüşünü dayanaksız bulur (*Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 702).

el-Menzile beyne'l-menzileteyn ilkesi Mu'tezile'nin ortaya çıkışında ve sisteminin belirlenmesinde etkili olmuş, hatta mezhebin "el-Menâziliyye" diye adlandırılmasına sebep teşkil etmiştir. Mu'tezile kelâmcıları bu ilkeyi benimsemekle aşırılıklardan uzak kalmayı ve orta bir yol tutmayı hedeflemişlerdir. Mezhebin kurucusu Vâsıl b. Atâ'ya *Kitâbü'l-Menzile beyne'l-menzileteyn* adında bir risâle nisbet edildiği gibi Zeydî imamı Hâdîlîlhak da *el-Menzile beyne'l-menzileteyn* adıyla bir kitap telif etmiştir (ayrıca bk. KEBİRE).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 173; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 237; Ka'bî, *Ẓikrû'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid, *Fazlû'l-'itizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* içinde), Tunus 1393/1974, s. 115; Kâdî Abdülcebâr, *Tabakâtü'l-Mu'tezile* (a.e. içinde),